

Typomil.com — písmo a typografie

Sazba

Sazbou dnes obvykle nazýváme zpracování textu v tzv. sázecím programu, a to s ohledem na typografická pravidla daného jazyka a výtvarnou předlohu.

Typografická pravidla nevznikla z dobrého rozmaru několika málo nadšenců nebo jako způsob, jak nasrat obyčejného člověka souborem zbytečných pravidel, ale na základě praktických zkušeností s četbou. Nabízí se srovnání s pravopisem. Jeho zákonitosti mají též (přestože vám spousta lidí bude tvrdit opak) veskrze praktický význam — rozlišovat různé nuance a významy. Typografie jako taková hledala způsoby, jak učinit tok informací do čtenářova oka co nejpřirozenějším a nejméně únavným. Účelem písma, ač to dnes při pohledu na ulice plné děsivě zpracovaných reklamních poutačů zní podivně, je být čteno, jeho nejdůležitější vlastností je bezvadná čitelnost, ostatní, jako originalita nebo tvarová výjimečnost, nabývají významu ve specifických případech (logotyp, titul knihy apod.).

S nástupem počítačově zpracovávaného písma a nových, rychlejších a přesnějších technologií kvalitní sazba ohromně utrpěla. Počítač umožnil lidem bez základní znalosti výtvarné teorie a typografických a kompozičních zákonitostí zpracovávat tiskoviny, což bylo do té doby prakticky nemyslitelné. Výsledky toho vidíme každý den okolo sebe, ale bohužel se už dávno staly ohyzdnou součástí našeho okolí. Mrzí mne, že z nových knih, které nalézám na pultech obchodů, zmizela ta hmatatelná krása, bezchybnost, viditelná úcta ke knize umocněná lidsky krásnou technikou knihtisku. Že snadná dostupnost techniky vytlačila potřebnou míru pokory a nedokážeme již rozlišovat krásnou knihu od rychlokvašeného braku.

Typomil.com — písmo a typografie

Odstavec

Odstavec je část textu, která je umístěna mezi dvě značky odstavce.

Zarovnání

Rozlišujeme v zásadě dva základní druhy podle způsobu úpravy jeho obsahu:

Do bloku

Je nejčastěji používaným způsobem v novinách, časopisech a tiskovinách, které obsahují větší množství textu. Jeho specifickou vlastností je, že všechny řádky mají zarovnan jak levý, tak i pravý okraj — všechny řádky jsou stejně dlouhé. Je toho docíleno automatickými změnami mezislovních mezer na každém řádku — většinou v rozmezí 80—130 % (záleží na nastavení programu) základní mezislovní mezery. Dá se rozdělit na tři druhy, a to podle zarovnaní jeho posledního řádku. Ten totiž může být zarovnan vlevo, vpravo, doprostřed nebo na celou šířku odstavce (vynucené do bloku). V praxi se používá nejčastěji první možnost.

„Na praporek“

Je-li odstavec zarovnan na levou zarážku, mluvíme o zarovnaní doleva nebo „na levý praporek“, je-li zarovnaná vpravo, jedná se o odstavec zarovnaný vpravo či „na pravý praporek“.

Při tomto způsobu sazby zůstává velikost mezislovních mezer konstantní, pokud se slovo na řádek nevejde, odsune se automaticky na další řádek nebo se (pravopisně správně) rozdělí.

Sazba na levý praporek se používá často u odborných textů, poezie, akcidenčních tiskovin, sazba na pravý praporek jen v ojedinělých případech (marginálie, poezie) a sazba na střed zejména u krátkých textů akcidenčního charakteru (leták, pozvánka...). Pro beletrii je sazba na praporek naprosto nevhodná.

Použití toho kterého způsobu zarovnaní odstavce se řídí profesionálním citem a konkrétním případem, nelze jej tedy jednoduše unifikovat. Neopodstatněné střídání způsobů zarovnaní v jednom dokumentu se považuje za hrubou chybu.

Nadpisy odstavce

Je třeba zvýraznit nejlépe tzv. vyznačovacím řezem písma, větším stupněm písma nebo jiným vhodným způsobem. Důležité je, aby mezi nadpisem a následujícím odstavcem byla menší vertikální mezera než mezi nadpisem a odstavcem předcházejícím. Vyjadřuje se tak jasně příslušnost k tomu kterému odstavci. Způsob, jakým se dá toto pravidlo dodržet na webu, popisují [jinde](#).

Členění odstavců

Zde budu stručnější a omezím se na výčet těch způsobů, které mají v našem prostředí největší význam.

Odsazení prvního řádku

Odsazení prvního řádku je bezesporu nejčastějším způsobem členění odstavce v češtině. Princip spočívá v tom, že

první řádek je odsazen o určitou vzdálenost od levého okraje směrem doprava. Nejčastěji jeden čtverčík nebo jeho násobky, maximálně však tři čtverčíky. Proč? Protože pokud je odsazení menší jednoho čtverčíku, vypadá to jako sazečská chyba a členění je nedostačující, pokud je větší než tři, dochází k narušení estetické hodnoty takové sazby. (Počítačové programy umožňují nastavení většinou v milimetrech.) Největší uplatnění v knižní a časopisecké tvorbě.

Oddělení prázdným řádkem

Způsob používaný nejčastěji v anglofonních oblastech, u nás též obvyklý. Často se používá na webu, jelikož přispívá k výraznějšímu členění obsahu, což je právě na obrazovce, kde se texty čtou mnohem hůře než na papíře, výhodné.

Předsazení prvního řádku

Nejméně obvyklý způsob, první řádek je posunut o zápornou hodnotu, tedy doleva. Nejvhodnější užití v beletrii, případně poezii.

Bez zarážky

Zvláštní způsob sazby, kdy první řádek není vůbec odsazen. Na konci posledního řádku dojde k jeho zalomení. Oblíben zejména v časopisech.

Typomil.com — písmo a typografie

Sazba...

Parchanty

Parchanty se nazývají neúplné řádky textu, které se vyskytují na nevhodném místě. Jedná se především o východový řádek (tzn. poslední řádek odstavce), jenž vychází na první řádek stránky nebo (ve sloupcové sazbě) též první řádek sloupce. Angloamerický termín pro tento jev je **sirotek**, a **vdova** pro první řádek odstavce s odstavcovou zarážkou na konci stránky/sloupce. Zatímco vdova se někdy toleruje, sirotka se zbavujeme vždy. Důvod, proč se parchantům vyhýbáme, je ryze estetického charakteru.

Způsobů, jak s parchanty „zatočit“, je několik. Mezi nejsofistikovanější techniky patří mírné zvětšení nebo zmenšení mezislovních mezer v části textu nebo na celé stránce nebo změna dělení. Vhodným způsobem, je-li to (po dohodě s autorem/redaktorem) možné, je také zasáhnutí do textu, a to přidání nebo odebrání odstavcové zarážky, rozepsání číslovek nebo zkratek, nahrazení slova synonymem nebo vypuštění nedůležité části textu.

Vyznačování

Vyznačováním nazýváme zvýrazňování určité části textu. Základním pravidlem je citlivé a střídavé zasahování do textu. Pro vyznačování jsou určeny tyto řezy, případně jejich kombinace:

1. *kurziva*
2. polotučné
3. **tučné**
4. kapitálky
5. VERZÁLKY

Vyznačování podtržením nemá v klasické typografii místo, je doménou psacích strojů a jeho nevýhoda spočívá v tom, že nehezky přeškrťává spodní tahy písmových znaků. Smyslu nabývá hlavně na internetu, kde je vyhrazeno pro odkazy.

Kurziva (kurzíva, kursiva)

Kurziva je nejpřirozenějším způsobem, jak v textu vyznačovat. Má stejnou „barvu“ jako základní řez písma, ale svou výraznější kresbou na sebe dokáže dostatečně upoutat, nepůsobí tedy rušivě, ale spíše jako příjemné osvěžení. Zde je třeba vyjasnit si jisté pojmy.

„Pravá kurziva“

Pravou kurzivou se nazývá kresebná verze z rodiny písma, jež se od základního řezu liší především nakloněním, výraznější, zdobnější kresbou a úspornější sazbu. Svým charakterem se podobá ručně psanému písmu. Hlavně je ale *samostatně nakresleným* řezem. Nejnápadnější je v antikvových písmech.

„Nepravá kurziva“ (nakloněné písmo)

Řez písma, který vznikne prostým nakloněním řezu základního, nazýváme nepravá kurzíva. Dochází zde k určité deformaci písmových znaků a celkový estetický dojem většinou není valný. Jsme-li nuceni použít naklonění písma, nemělo by nikdy přesáhnout 13 %.

The image shows two lines of text in a serif font. The first line is 'pravá kurziva' in a true, elegant cursive script. The second line is 'nepravá kurziva' in a slanted, mechanical-looking script. The difference in the slant and the quality of the letterforms is clearly visible.

Rozdíl mezi kurzivou a nakloněným písmem je na první pohled jasně patrný.

Půlťučný řez

Nachází použití tehdy, chceme-li v textu výrazněji upoutat čtenářovu pozornost. Někdy je nesnadné rozeznat, zda se jedná o polotučné nebo tučné písmo, u některých písmových rodin existuje dokonce několik odstupňovaných ztučnění základního řezu (např. Frutiger).

Tučný řez

Volíme, pokud je třeba silně upozornit na slovo, výraz nebo skutečnost. Jeho užití by mělo být omezeno na několik málo případů, protože dochází k nápadnému narušení plynulosti sazby. V beletrii se zásadně nepoužívá.

Kapitálky

Kapitálkami nazýváme řez, u kterého znaky sice tvarově odpovídají verzálkám, ale rozdíl tkví v tom, že jsou zmenšeny na střední výšku písma, tedy výšku minusek. Přirozeně mají v dostatečné míře nasílené tahy (výraznější duktus), aby nepůsobily uprostřed textu světlejším dojmem. Tím jsem zároveň vysvětlil rozdíl mezi pravými a nepravými kapitálkami. Nepravé, jež vzniknou umělým zmenšením verzálek v sázecím programu, jsou o poznání světlejší než základní řez písma. V praxi se to někdy obchází tak, že se verzálky udělají mírně vyšší než minusky, ale i tehdy je zkušené oko pozná na první pohled. Více snad napoví obrázek.

Vyznačování kapitálkami budí elegantní až slavnostní dojem a setkáme se s ním obvykle ve slovnících a poezii.

minusky KAPITÁLKY minusk
minusky KAPITÁLKY minusky

Nahoře pravé kapitálky, dole zmenšené verzálky.

Verzálky

Použití verzálek vprostřed textu se již považuje za mírně archaické, význam nachází spíše v akcidenční sazbě.

Vyznačování a interpunkce

Zvýrazňujeme-li slovo, výčet nebo výraz ve větě, interpunkci nezvýrazňujeme, je součástí celé věty. Jinak je to v případě, pokud je interpunkce součástí celého výrazu.

Chybně:

Mám rád **šunku**, **bůček**, **slaninu**, ale i **řízek**.

Správně:

Mám rád **šunku**, **bůček**, **slaninu**, ale i **řízek**.

Ale:

Křičeli na mne *táhni!*, ale já na to **ani náhodou!**, mládenci.

Jednoduchý příklad: 10 × 10 = 100

Pro vyznačování platí ještě víc než jinde pravidlo, že čím méně jej použijete, tím lepšího efektu dosáhnete. Určitě znáte ze svého okolí texty, kde je vyznačeno vše a zároveň nic. Více než dva tři způsoby vyznačování jsou určeny pro slovníky a odbornou literaturu.

Dělení

Slova se v sazbě mohou, ale také nemusejí dělit. Je faktem, že v češtině, která používá spoustu tří- a víceslabičných slov, je dělení takřka nutností. V opačném případě se nám nemusí podařit dodržet optimální mezislovní mezery (sazba do bloku) nebo je pravý okraj nehezky „zubatý“ (sazba na levý praporek).

Nejdůležitější zásady dělení

Dělí se výhradně víceslabičná slova, a to na hranici dvou slabik. Kde nejsou hranice slabik jednoznačné, je tato zásada doplňována zřetelem ke složení slova. Dělení je přípustné nejdříve po prvních dvou písmenech slova a tehdy, přejdou-li na další řádek nejméně tři písmena (včetně interpunkce — platí pro sazbu, čeština toleruje i dvě písmena na konci).

Slova složená dělíme přednostně v tzv. švu: *cukro-var, maso-pust, kolo-běžka*...

U dvou slov, která jsou spojena divisem, musí být spojovník jak na konci prvního, tak na začátku dalšího řádku:

*Dám Vám leták pouze tehdy, chcete-
-li se zúčastnit naší soutěže.*

*V tom případě Vás odkážu na slovník česko-
-anglický.*

Rozdělujeme především tam, kde lze rozeznat slabičnou předponu: *pod-stavec, nad-měrný, na-dýchat, nej-lépe, roz-ohnit se*...

Kde je jasná hranice mezi základem slova a koncovkou nebo příponou začínající na souhlásku, je tato hranice zpravidla také hranicí pro dělení: *nejlep-ší, zaspali, nadměrný*...

Jestliže už je stavba slova ze současného hlediska nezřetelná, je možno dělit slovo na kterékoli jeho slabičné hranici, např.: *zam-knout* i *za-mknout*, *nad-chnout* i *na-dchnout*; *bás-ně* i *bá-sně*; *cit-ron* i *ci-tron*; *dok-tor* i *do-ktor*; *hr-dlo* i *hrd-lo*; *myš-lenka* i *my-šlenka*; *se-stra*, *ses-tra* i *sest-ra*; *vlastnos-ti* i *vlastno-sti*; *čes-ký* i *če-ský*; *všich-ni* i *vši-chni*; *pras-kat* i *pra-skat* atd.

Dále pro sazbu platí několik specifických pravidel. Jelikož se v ní uplatňuje výrazně estetické měřítko, snaží se například o hezky zarovnané okraje, které ovšem každé rozdělené slovo či interpunkce do jisté míry narušuje. Proto byl stanoven limit tří dělení pod sebou (přičemž za dělení se považuje i interpunkce), maximum je pak šest. Neplatí to však pro velmi úzkou sazbu do pětadvaceti liter, kde je přípustné každé gramaticky správné dělení.

Kdy se dělit nesmí

Na konci řádku nesmí zůstat jedno písmeno: *o-kolo, u-pravit*.

Další zvláštností češtiny je, že na konci řádku nesmí zůstat viset jednohlásková předložka s S, k K, v V, z Z, o O nebo spojky A, i I. Výjimkou je spojka „a“, ale uděláme lépe, pokud ji také převedeme na nový řádek.

Pokud by rozdělením vzniklo slovo nevhodného nebo pejorativního významu: *ná-držka, spisova-tele, kni-hovna, se-kunda*.

Čísla se zkratkami jednotek: *155-m, 200-Kč, 20-ha*.

Data vysázená číslicemi: *12. 7. 1982, 12. července 1982*. Pokud musíme datum rozdělit, musíme jej vypsát: *12. čer-*

vence. Stejně pak u jednotek: *200 ko-run*.

Nedělíme zkrácené jméno a příjmení nebo zkrácený titul a jméno: *A. Lustig, Mgr. Kopecký*.

Zásadně nedělíme zkratky: *t. č., s. r. o., a. p.*

V sazbě na praporek a především u nadpisů neponecháváme předložky na konci řádku, nadpisy nerozdělujeme vůbec a respektujeme jejich větné členění.

Teorie v praxi — dělení na počítači

Dělení slov v textovém editoru nebo v sázecím programu obstarává počítačový algoritmus. Je třeba nastavit si v programu správný slovník dělení (pro češtinu český, pro angličtinu anglický), který by měl obsahovat seznam výjimek daného jazyka. Faktem zůstává, že je nutná kontrola, počítač nemůže v tomto směru člověka nahradit a přirozeně se dopouští chyb, které odhalí až korektor.

Za slova, kde si nepřejeme dělit, vkládáme nerozdělitelnou mezeru, která spojí patřičné slovo s následujícím a nemůže na jejím místě dojít k zalomení řádku. Je proměnná, což nám většinou vyhovuje, ale jsou případy, kdy to vhodné není jako např. u čísel a jednotek, kde se má sázet mezera s neměnnou velikostí.

Ruční dělení

V případě, že počítač slovo špatně rozdělí, přistoupíme k vložení znaku podmíněné dělení. Jeho výhoda oproti obyčejnému spojovníku je v tom, že pokud provedeme v sazbě další úpravy a slovo přeteče na další řádek, spojovník z něj zmizí.

V softwaru typu Word nebo OpenOffice se nevyznám a ani nepředpokládám, že podmíněné dělení podporují. V InDesignu znak vložíme pomocí kombinace kláves Ctrl+Shift+- (Windows) nebo Apple+Shift+- (Mac OS). Pro automatické vkládání nerozdělitelných mezer existuje pro InDesign zásuvný modul, jenž se dá zdarma stáhnout z [webu](#) distributora Adobe aplikací v ČR. Nové verze InDesignu už modul nepotřebují, mají totiž funkci GREP, která umí totéž.

Mezery

Šířka mezislovních mezer se může především v sazbě do bloku zásadním způsobem měnit. Existují pro to jistá pravidla a v době počítačové sazby též algoritmy, které za nás udělají „špinavou práci“.

Mezislovní mezery

Základní a tedy optimální šířka mezislovní mezery byla stanovena na 1/3 čtverčíku. Pro šestibodové písmo dva body, pro dvanáctibodové body čtyři atd. To platí přirozeně pro sazbu na praporek, ale jak je to u sazby do bloku, kde jsme si řekli, že se mezislovní mezery na každém řádku mění? Další pravidlo totiž zní, že minimální mezislovní mezera by měla být 1/4 čtverčíku (tj. 75 % zákł. mezislovní mezery) a maximální 1/2 čtverčíku (150 %). Procenta udávám z toho důvodu, že sazbecí programy umožňují nastavení minimální a maximální mezislovní mezery v zarovnaném textu. Neplatí to například u novin nebo jiných tiskovin, kde se často vyskytuje sazba do úzkých sloupců, protože pak bychom se nevyhli častému dělení slov, které se snažíme udržovat na maximu tří dělení pod sebou (včetně interpunkce).

Počítačovým algoritmem, který změnu provádí, se nebudu důsledně zabývat, stačí vědět, že pracuje v několika fázích. Jeho cílem je zarovnat řádky jak k levému, tak pravému okraji. Vyrovnání sazby provádí změnami mezer, jejich zužováním nebo rozšiřováním. Pokud tím nedocílí vyrovnání textu, rozdělí poslední slovo. Stane-li se, že ani tehdy nedojde k uspokojivému vyrovnání sazby, použije extrémní variantu, a to zvětšení maximálních mezer nad horní definovanou hranici.

Zde se zmíním o programu [Adobe InDesign](#), který používá inteligentní algoritmus Adobe paragraph composer (odstavcová sazba Adobe). Výhoda spočívá v tom, že při zarovnání nebere v potaz jen jeden řádek, ale v zájmu co nejlepšího výsledku upravuje mezery v několika řádcích nad sebou, a tím se většinou elegantním způsobem vyhne tzv. řekám.

nostrud dignim consed el et velit
iriureet vel inci utat acillam, conse
tem ariustisnos vullamet nulput at
alis aliquatinibh volore dolorpera-

V levém sloupci ukázkový příklad základní sazečské chyby — řeky.

Řekou nazýváme jev, kdy mezislovní mezera vychází v několika řádcích přibližně na stejném místě pod sebou. To má za následek vznik bílého pruhu a nehezky, děravý vzhled takové sazby.

Další pravidla pro sazbu mezer

Ne vždy je vhodné použít základní mezislovní mezery. V sazbě kromě ní rozeznáváme ještě další druhy — pro představu čtverčikovou, půlčtverčikovou, číslicovou, vlasovou, nedělitelnou, interpunkční a zúženou mezernici. Každá z nich má své specifické použití, konkrétní příklady naleznete například v kapitole [interpunkce](#).

Interpunkce a speciální znaky

Interpunkčními znaménky nazýváme znaky sloužící k členění vět a souvětí, popř. k naznačení přestávek, modulace atd. (. , ; ? ! „ “ ‘ » « — … () [] ’); synonymum rozdělovací znaménka.

[tečka](#), [dvojtečka](#), [čárka](#) | [spojovník](#) | [pomlčka](#) | [výpustka](#) | [uvozovky](#) | [závorky](#)
[stupeň](#) | [lomítko](#)

Tečka, dvojtečka, čárka

Existují obecná pravidla pro sazbu interpunkce. Ve většině případů se sází tečka, čárka, dvojtečka, vykřičník či otazník za předcházející slovo, za nimi následuje normální mezislovní mezera. Následují-li dvě interpunkční znaménka po sobě, neoddělují se od sebe mezerou. Pokud končí věta zkratkou apod., píše se pouze jedno interpunkční znaménko. O výjimkách se zmíním později. V ruční sazbě se dvojtečka, vykřičník, otazník a výpustka oddělovaly od předcházejícího slova malou mezírkou, takzvaným nálitkem. Dnes se s tím prakticky nesetkáte, ale doporučuji otevřít si nějakou starší knihu a zaměřit se na tento jev. Při sazbě matematických výrazů se tečka (krát), dvojtečka (děleno) a další oddělují mezerou z obou stran.

Tečka je určena především k vyznačení konce věty, nesází se ze zásady u nadpisů a popisků obrazových reprodukcí. Používá-li se v sazbě anglofonních jazyků ve smyslu desetinné čárky (tečky), sází se z obou stran bez mezer. Taktéž při označení kapitoly (1.3.3) apod. Více již na názorných ukázkách.

Příklady

Napsal jsem větu a zakončil ji tečkou. Nyní napíši „přímou řeč“: „Ano, to je ona slíbená věta!“

Rád si pochutnám na pravé domácí slanině, vyuzené klobásce atd.

Jsem si více než jistý, že sto metrů neuběhnu za méně než 5,5 sekund.

Miluji vodku s tonicem v poměru 4 : 1.

Naši zdolali těžkého soupeře 2:1.

Paralympik dokončil závod v čase 22:12,56.

Pro vykřičník a otazník platí prakticky totožná pravidla jako pro uvedená znaménka, nebudu se jim tedy zvláště věnovat.

Spojovník (divis)

Funkcí spojovníku je (logicky) spojit výrazy nebo části slova. Je dlouhý 1/3 čtverčíku a sází se **vždy** bez mezer těsně k přiléhajícím slovům. V češtině též platí, že rozdělí-li se výraz v místě spojovníku, opakuje se znaménko i na dalším řádku. Je posazen v polovině střední výšky písma, na klávesnici se nachází tam, kde většina lidí hledá pomlčku.

Příklady

chcete-li, mám-li, Brno-město, Ostrava-Poruba, slovník česko-anglický, sado-maso...

Dělení spojovníku

Pomlčka

Až neuvěřitelně často se sází místo pomlčky spojovník a téměř to vypadá, že se jedná o shodné znaky. Není tomu tak. Pomlčka na počítači má délku poloviny čtverčíku (tzv. krátká neboli půlčtverčiková) nebo celého čtverčíku (tzv. dlouhá neboli čtverčiková). Značí delší přestávku v řeči, může uvozovat přímou řeč, zastupovat opakovací znaménko, značit celé peněžní hodnoty apod., přičemž v uvedených případech platí pro její sazbu různá pravidla.

Dříve se často používala dlouhá pomlčka i v beletrii, což dnes vidíme jen výjimečně. Jednoduché pravidlo by mohlo znít, že půlčtverčiková pomlčka se lépe vyjímá v beletrii, kdežto čtverčiková v akcidenční sazbě a poezii. Vždy však jednotně v celém textu.

Vzpomínají na nás — jestli vůbec — ne na zbloudilé
Vášnivé duše ale jen
Na duté lidi

Čtverčiková pomlčka „v akci“

Přestávka v řeči

Zde se pomlčka odděluje základní mezislovní mezerou. Nesmí stát na začátku řádku (na konci ano), interpunkce se sází hned za pomlčku bez mezery.

Příklady

*Mám rád maso — to jsem celý já — ale co na to mé tělo za pár let?
Slezte z toho lustru Donalde, vidím vás, nebo —!*

Uvozování přímé řeči

Uvozuje-li pomlčka přímou řeč, může se vyskytovat na začátku řádku, ale většinou se odsazuje zarážkou a od prvního slova se odděluje pevnou mezerou — to proto, aby při sazbě do bloku, kde se dynamicky mění mezislovní mezery, začínala přímá řeč vždy na stejném místě pod sebou.

Příklad

*V tom se vedle ženy objevil polonahý muž svítící svaly na pažích a zařval:
— Honzo domů!*

*Kluk se po tomto zvolání ledabyle zvedl, aniž pohlédl vzhůru, kopl do tunelu, plivl na místo, kde seděl, a zakřičel:
— Už du, maminečko! a pro sebe dodal: — Abyste se neposrali! Pak se rozběhl přes ulici do domu.*

Opakování výrazu

Často v seznamech nebo rejstřících. Odděluje se od následujícího slova neměnnou mezerou. Místo pomlčky se též může použít znak tilda (vlnovka).

Příklad

Salám Uherák

- *Vysočina*
- *Paprikáš*
- *Junior*

Celá peněžní jednotka

Pomlčka zastupuje dvě nuly výhradně u celých čísel a sází se bez mezery za desetinnou čárku. Označení měny se sází před hodnotu, pokud se jedná o celé číslo, následuje za ní.

Správně

*Dostal jsem kapesné 50 Kč.
Ostravské klobásy koupíte za Kč 85,—.
Zbylo mi jen Kč 22,50.*

Chybně

*Nemohu si dovolit dát za 10° pivo 28,— Kč.
Mám totiž v peněžence Kč 22,50,—.*

Výčet

Pomlčka (nebo jiný grafický symbol) může zastupovat odrážku ve výčtu.

Příklad

Dnešní nabídka:

- *sádlo*
- *máslo*
- *pivo*
- *limo*

Pomlčka ve smyslu od do, až, versus...

Sází se zásadně bez mezer, nesmí být na začátku ani na konci řádku. Pokud tak řádek vychází a nemáme možnost, jak se tomuto vyhnout, je nutné nahradit pomlčku slovním výrazem.

Příklady

*Otevřeno 8.00—20.00 hodin
V současnosti vážím 70—90 kilogramů.
Na zápas Česko—Maďarsko jsem nebyl vůbec zvědavý.
Vždy jsem miloval dvojici Laurel—Hardy.*

*Otevřeno 8.00
až 20.00 hodin
V současnosti vážím 90
až 95 kilogramů.
Na zápas Česko
v. Maďarsko jsem nebyl vůbec zvědavý.
Vždy jsem miloval dvojici Laurel
a Hardy.*

Přestože na klávesnici není pomlčka zdánlivě dostupná, dá se vyvolat klávesovou zkratkou. *Windows*: čtverčiková pomlčka Alt+151, půlčtverčiková Alt+0150. *Mac*: čtverčiková pomlčka Option+Shift+-, půlčtverčiková Option+.-.

Výpustka, tři tečky, trojtečka

Sazba tzv. trojtečky je do jisté míry komplikovaná. Dostupná literatura se ve výkladu výrazně liší, předkládám proto interpretaci, ke které jsem došel na základě studia a konzultací na různých místech. Na úvod je třeba upozornit, že se jedná o samostatný znak. Tři tečky oddělené tenkou mezerou se používají v krajním případě — pokud konkrétní font znak neobsahuje. Ve Windows jej zapíšeme kombinací kláves Alt+0133. Rozlišujeme dva základní významy:

a) Aposiopese — nedokončená věta, myšlenka, vzrušená řeč nebo pomlka

Užívá se často pro větší dramatickosti děje v beletrii či poezii, naznačuje vzrušenou, přerývanou řeč, nebo nutí k dalšímu zamyšlení. Sází se z obou stran oddělena zúženou mezerou (1/6 čtverčíku). Výjimka nastává v případě, že sousedí s dalším interpunkčním znaménkem. Za výpustku na konci věty se již tečka nesází. Teoreticky vzato by mezery kolem výpustky měly řešit kerningové páry v konkrétním fontu, má zkušenost tomu moc neneasvědčuje.

...|mnou si budeš zdobit|...|své vlasy|...
Snad už jen vzít si život má smysl|...!
Máš rád tanec, hudbu, zpěv,|...?

Až na výjimky kolem trojtečky sázíme zúženou mezeru

b) Elipsa neboli výpustka

Výpustku ve smyslu vynechání části textu je vhodné odlišit od Aposiopese. Užívá se k tomu její uzavření do kulatých nebo hranatých závorek. Závorky se od okolního textu oddělují základní mezerou, uvnitř závorek se mezery nepíší.

Část textu (...) a jeho pokračování.
Také část textu [...] a zase pokračování.

Výpustka uvnitř závorek

Tři tečky na webu

Jestliže v kvalitním programu pro sazbu je možné oddělit tři tečky zúženou mezerou, na webu se to nedá jednoduše provést. Ne že by jazyk HTML neznal zúženou mezeru, ale její interpretace v prohlížečích je přinejmenším velmi svévolná (píší o tom [jinde](#)). Rozhodně nemá v tomto případě cenu zabývat se detaily. Předkládám proto jen osobní rady, jak asi celou věc obejít.

Zápis třemi tečkami za sebou se zatím toleruje, není však problém použít entitu … — funguje bezproblémově. K trojtečce přistupuji víceméně jako ke klasickému interpunkčnímu znaménku, každopádně je potřeba použít mírně kompromisní řešení.

Příklady

...mnou si budeš zdobit... své vlasy...
Snad už jen vzít si život má smysl...!
Máš rád tanec, hudbu, zpěv, ...?

Byl jsem u doktora... Vzal mi krev.

Uvozovky

Klasické dvojité české uvozovky se dle svého tvaru nazývají „““. Kromě nich je možno použít jednoduché „‘“ nebo takzvané obrácené francouzské «>». Oblíbený znak " je značkou míry palce nebo časového údaje ve vteřinách (nebo také tzv. programátorské uvozovky).

„Klasické české dvojité uvozovky“
,Jednoduché uvozovky‘
»Obrácené francouzské uvozovky«

Přípustné uvozovky v českém jazyce

Příklady

„Přímou řeč obvykle nalezneme uvnitř ‚uvozovek‘.“
„...a tyto uvozovky mohou nabývat »různých« podob.“

Pozor na sazbu cizích jazyků. Existují rozličné varianty uvozovek. Například v anglofonních zemích se setkáme s horními uvozovkami 66 99. Vždy je nutné seznámit se s pravidly sazby dané země.

Závorky

Závorky se sázejí bez mezer k větám a výrazům, které „obalují“. Nevíce obvyklé jsou kulaté závorky (), ostatních se využívá spíše sporadicky: [] { } // < >.

Příklady

Je neskonale krásné zakousnout se do uzeného masa (z dědečkovy domácí udírny). To vám (zpěněné) sliny na jazyku cvičí spartakiádu!

Stupeň

Stupeň se standardně odděluje od předcházejícího slova mezerou o šířce 1/4 čtverčíku. Je-li však ve smyslu přídavného jména, sází se bez mezery. Výjimkou je stupeň jako jednotka úhlu, údaj stupeň—minuta—vteřina se sází se bez mezer.

Příklady

Venku je necelých 7 °C
Nejvíce mu chutná na 12° pivo (dvanáctistupňové)
Otcova facka mne zasáhla v úhlu 45 °
Otcova facka mne zasáhla v 45° úhlu (pětačtyřicetistupňovém)
Má milá se mi večer nastavila pod úhlem 75°26'40"

Lomítko

Lomítko se obvykle sází bez mezer k přiléhajícím výrazům. Jsou-li tyto zkratkami, tečka se vypouští. Často se používá v internetových odkazech. Pokud odděluje výrazy ve výčtu, odděluje se z obou stran mezerami.

Příklady

Jel jsem na motocyklu rychlostí 65 km/h.

Školu jsem opustil ve školním roce 2000/2001.

Tento dokument naleznete na adrese <http://www.typomil.com/sazba/interpunkce.htm>.

Ale:

Naše nabídka: šunka / ovarové koleno / líčko / jaternicový prejt

Typomil.com — písmo a typografie

Kerning

Pro anglofonní kerning je v našich končinách zažitý výraz *vyrovnání*, který se mně osobně zdá o něco vhodnější. Vyrovnání určuje, laicky řečeno, vzdálenosti jednotlivých písmen a slov od sebe. K tomu, aby řádka textu vypadala hezky — bez nepřiměřených mezer mezi jednotlivými písmeny a dobře se četla — je nutné, aby písmo obsahovalo tzv. kerningové informace.

V digitálním písmu pak hovoříme především o tzv. **Par-Wise Kerningu**, jenž určuje vyrovnání párů problémových znaků — těch, které se jeví příliš daleko nebo příliš blízko k sobě (nejčastěji rn, VA, TA, ale i stovek dalších). Kvalitní typografické písmo musí kerningové informace obsahovat, nicméně ne každý software umí tato data z písmového souboru vytáhnout. Dobrá sazba totiž závisí nejen na dodržení typografických pravidel, ale nemalou měrou též na kvalitním vyrovnání jednotlivých znaků. Minusky většinou vypadají v menších stupních dobře, verzálky se vyrovnávají téměř vždy.

Vyskytuje-li se vedle sebe v nadpisu několik nesourodě prostrkaných slov, je potřeba přijít k náročnému ručnímu prostrkání. InDesign používá licencovaný algoritmus německé písmolijny URW, který se nazývá optické vyrovnání a vyrovnává znaky na základě jejich grafického obrazu.

VLTAVA VLTAVA

Klasický problém představuje verzálkami psané slovo VLTAVA. Vlevo bez zapnutého kerningu, vpravo vyrovnané slovo, které již působí mnohem kompaktnějším dojmem.

Vzdálenostem mezi písmeny se někdy říká *rozpaly* nebo *prostrkání*. Vyšší hodnota prostrkání určuje *volnější sazbu*, nižší hodnoty *těsnou sazbu*. Nejdůležitějším, ale také nejnáročnějším úkolem, je dodržení hezkých rozpalů u nadpisů, plakátů, pozvánek a dalších akcidencí, do hry však vstupuje subjektivní hledisko a výtvarný cit.

V dnešní době existuje natolik kvalitní software, že nutnost ručního zásah do prostrkání se omezuje spíše na několik případů. Tuto znalost však považuji za jednu z nejdůležitějších v oblasti akcidenční sazby vůbec.